

Sabiedrības integrācijas
fonds

Zaļā brīvība

Pozīcija

Globālā izglītība un nekoloniālisms klimata pārmaiņu kontekstā

Aktuālā versija: 30.10.2024. Autores: Laura Bužinska, Agita Pusvilka

Satura rādītājs

Ievads	2
Pozīcijā izmantotie jēdzieni.....	3
Klimata politika - koloniālisms nav metafora	6
Uz ko norāda IPCC	6
Zaudējumu un kaitējumu novēršanas fonds	7
Klimata nodoklis	7
Klimata politikas dažādās pasaules	8
Starptautiskā palīdzība - nekoloniālisma piedēklis?	9
Starptautiskā palīdzība	10
Baltā glābēja sindroms	12
Zaļais koloniālisms.....	13
Divi stāsti	13
Zināšanu un komunikācijas dekolonizēšana	14
Zināšanu epistemicīds	14
Zināšanu dekolonizācija	15
Kā stāstīt par nepazīstamo?.....	16
Divi piemēri.....	16
Starpkultūru komunikācija.....	18
Noslēgums – tēzes	19

Pozīcija ir sagatavota ar Sabiedrības integrācijas fonda finansiālu atbalstu no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem. Par pozīcijas saturu atbild biedrība "Zaļā brīvība".

Kopsavilkums

IPCC 2022. gada ziņojumā pirmo reizi klimata pārmaiņu kontekstā tika minēts koloniālisma mantojums, norādot, ka agresīvs kapitālisms un resursu izsaimniekošana Eiropas koloniālās ekspansijas un ASV imperiālisma laikmetā ir veicinājusi klimata pārmaiņas. Svarīgi izvērtēt globālo vēstures notikumu ietekmi uz mūsdienu klimata politiku, kā arī dekolonizācijas lomu klimata un sociālajā taisnīgumā.

Arī mūsdienu starptautiskās attīstības un dabas aizsardzības iniciatīvas bieži vien prasa kritisku vērtējumu, lai izvairītos no tā dēvētā “baltā glābēja sindroma,” kas uztur nevienlīdzīgas varas attiecības, savukārt “zaļais koloniālisms” atpazīstams situācijās, kurās vides aizsardzība ir būtiskāka nekā vietējo kopienu tiesības.

Kontekstā ar visu iepriekš minēto, būtisks epistēmiskis plurālisms jeb zināšanu daudzveidība un to dekolonizēšana. Lai mazinātu starpkultūru komunikācijā pastāvošos stereotipus, ir svarīgi respektēt vietējo kopienu pasaules skatījumu un tiekties pēc autentiskas, ētiskas un ilgtspējīgas pieejas starptautiskajās attiecībās, piemēram, attīstības sadarbībā un ekotūrismā.

Ievads

2022. gada nogalē klajā nāca jaunākie IPCC¹ (angliski - *The Intergovernmental Panel on Climate Change*, latviski – Starpvaldību klimata pārmaiņu paneļa, turpmāk tekstā – IPCC) dati. Lai gan IPCC pētījumus veic jau vairāk nekā 30 gadus, pirmo reizi klimata pārmaiņu kontekstā minēts koloniālisms. IPCC ziņojumā norādīts, ka plaša mēroga resursu ieguve, agresīvs kapitālisms un pārmērīga dabas resursu izmantošana ir industriālās revolūcijas sekas, un to veicināja Eiropas koloniālā ekspansija un ASV imperiālistiskā politika. Arī mums Latvijā ir nepieciešams uzlabot izpratni par to, kā globālie vēstures notikumi ir ietekmējuši mūsdienu politiku un ekonomiku. Šī izpratne var palīdzēt izvērtēt, kā varam veidot “zaļāku un godīgāku pasauli,” uz ko aicina “Zaļā brīvība” sauklis. Tie ir ne tikai vārdi, bet vērtības, kuras cenšamies iedzīvināt savos darbos. Tāpēc šīs pozīcijas ietvaros meklējam atbildes uz jautājumiem:

- Kam pievērst uzmanību, piedaloties ES klimata politikas dokumentu izstrādē?
- Kā starptautiskās palīdzības iniciatīvām neklūt par "balto glābēju" iniciatīvām?
- Kā paraudzīties kritiski uz globālām dabas aizsardzības iniciatīvām?

---

¹ IPCC ir nozīmīgs klimata politikas instruments, kuru veido zinātnes autoritātes; tā novērtējumi ataino globālo vienprātību klimata jautājumos; tas kalpo par pamatu politikas vadlīnijām; datus izmanto sabiedrības informēšanai, panelis izceļas ar starpnozaru pieeju un regulāru novērtējumu rezultātiem. Plašāk: <https://www.ipcc.ch/>

- Kā cieņpilni atspoguļot globālo dienviņu kultūras, ņemot vērā pašu iedzīvotāju skatījumu?

Veidojot šo pozīciju, apzināties, ka esam cilvēki ar gaišu ādas krāsu, jeb tā saucamie "baltie cilvēki".² Ādas krāsu cilvēks neizvēlas, bet tā neizbēgami ietekmē ikvienu pieredzi – to, kā uztveram un izdzīvojam apkārtējo pasauli, kā veidojam attiecības ar citiem cilvēkiem, kādas iespējas mums paveras mērķu sasniegšanai, un kādu vēsturisku atbildību mums kā baltādaiņiem cilvēkiem uzliek mūsu "baltums". Ādas krāsa ietekmē arī to, kā mūs uztver cilvēki ar citu ādas krāsu.

Lielākoties esam uzauguši rietumu kultūras vidē, kur pasaules uztveri un vērtības dziļi ietekmējušas Apgaismības laikmeta idejas, kristīgās tradīcijas un rietumu vērtībās balstītā izglītības sistēma. Šīs ietekmes ir veidojušas to, kā uztveram morāles, taisnīguma un zināšanu jēdzienus, kā arī to, kā skatāmies uz sevi un apkārtējo pasauli. Kā vienkāršs piemērs te var noderēt dažādu literatūras un kino darbu patēriņš. "Kapteiņa Granta bērni", "Robinsons Krūzo" vai "Tobāgo!" daudziem ir bijusi nozīmīga pasaules iepazīšanas pieredze, normalizējot stāstu par kolonizāciju kā misiju veidot jaunu pasauli Āfrikā, Klusā okeāna vai Atlantijas okeāna "mežonīgumā".³ Līdzīgi šodienas bērnu skatījumu uz plašāku pasauli veido, piemēram, "Karalis Lauva", kurā Āfrika tiek atainota kā savvaļas dzīvniekiem un neskartai dabai paredzēta vieta bez cilvēku klātbūtnes.

Tradīcijas veidojušās noteiktos vēsturiskos un sociālos apstākļos, tāpēc ik pa laikam ir vēlams izvērtēt, vai tās ir laikmetam atbilstošas. Mums piemīt rīcībspēja (agency) un izvēles brīvība apzināti pārskatīt iedibinātās vērtības un uzskatus. Šāda pieeja palīdz ne vien dziļāk saprast pagātņi, bet arī izziņāt mūsdienu pasaules sarežģītību (ambiguity). Procesu, ko dēvē par "at-mācīšanos" (unlearning), raksturo esošo pieņēmumu apšaubīšana, lai veidotu kritiskāku un iekļaujošāku skatījumu, kas atvērts jaunām perspektīvām un dziļākai izpratnei par apkārtējo realitāti.

Pozīcijā izmantotie jēdzieni

#Attīstības sadarbība⁴

Palīdzības sniegšana mazāk "attīstītām" valstīm, lai veicinātu šo valsti un to sabiedrības ilgtermiņa sociālo un ekonomisko attīstību. Īstenojot attīstības sadarbību Latvija ievēro cilvēktiesībās balstītu pieeju un visās attīstības sadarbības aktivitātēs uzsver tādus

---

² Šajā pozīcijā ādas krāsa un izcelsme (race) tiek uztverta kā sociāla konstrukcija, nevis bioloģiska realitāte – to nosaka sabiedrības normas, vērtības un vēsturiskais konteksts, nevis iedzimtas ģenētiskas atšķirības. Šo konstrukciju papildina normu un priekšrocību sistēma, kas sniedz labumu tiem, kas tiek klasificēti kā "baltie", bieži tas notiek uz citu ādas krāsu cilvēku grupu rēķina. "Baltums" (whiteness) kā sociāla konstrukcija attiecas uz dominējošo identitātes formu daudzās Rietumu sabiedrībās. Tā vēsturiski saistīta ar privilēģijām, varu un piekļuvi resursiem. Baltuma koncepciju uztur institucionālās prakses un sociālās normas, kas iemūžina rasu hierarhijas. Plašāk, piem.: Williams, T. C. (2019). *Self-portrait in black and white: Unlearning race*. Farrar, Straus and Giroux. <https://www.amazon.com/Self-Portrait-Black-White-Unlearning-Race-ebook/dp/B07WFKPNTJ> vai Kivel, P. (2017). *Uprooting racism: How white people can work for racial justice* (4th ed.). New Society Publishers. <https://www.amazon.com/Uprooting-Racism-Edition-People-Justice-ebook/dp/B073X8SYWN>

³ Padziļinātam ieskatam aicinām iepazīties ar Said, E. W. (1993). *Culture and imperialism*. Knopf

⁴ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. *Par attīstības sadarbības politikas pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/322455-par-attistibas-sadarbibas-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>

horizontālos principus kā cilvēktiesības, demokrātija, dzimumu līdztiesība, pilsoniskās sabiedrības līdzdalība, vides ilgtspēja un klimata pārmaiņu jautājumu integrācija. **#Dekolonizācija**⁵ ietver dažādas ilgtermiņā veicamas individuālas un institucionālas pārmaiņas, ar mērķi ir nodrošināt vietējo tautu pašnoteikšanos un taisnīguma atgūšanu. Tas nozīmē arī atjaunot vietējo tautu suverenitāti pār zemēm, kultūrām un zināšanām; respektēt vietējo zināšanas un pasaules redzējumu; panākt, ka pētniecība un komunikācija jākalpo vietējo kopienu interesēm, nevis tās ekspluatē.

Jēdzieni, kur apzīmē **valstis, ar kurām notiek attīstības sadarbība**, kā arī citi izmantotie termini šajā kontekstā:

#Globālie dienvidi⁶ – nosaukumam pamatā ir ideja, ko sauc par Branta līniju (*Brant Line*⁷) un tas nav ģeogrāfisks apzīmējums. Atšķirībā no aukstā kara periodā lietotā termina "trešā pasaule," kas bieži tika saistīts ar nabadzību un Rietumu priekšstatiem neatbilstošu attīstību, "globālie dienvidi" uzsvēr šo valstu centienus veidot attīstības modeļus, kas balstīti uz vietējo kultūru un vajadzībām. Šis jēdziens pauž arī vēlmi atbrīvoties no vēsturiskās dominances ietekmes, meklējot neatkarīgus risinājumus, kas labāk atbilst konkrēto valstu mērķiem un vēlmēm.

#Trešās valstis⁸ mūsdienās likumdošanā Eiropas Savienībā (ES) apzīmē visas valstis, kas nav ES dalībvalstis, ne Eiropas Ekonomiskās zonas (tai skaitā Islande, Norvēģija un Lihtenšteina), kā arī Šveice. Trešās valsts pilsonis ir persona, kura nav Latvijas Republikas pilsonis vai nepilsonis, kā arī citas Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsonis. „Trešā valsts” ir jēdziens, ko lieto arī attiecībā uz konsulārajiem pakalpojumiem – ceļošanas vīzu izsniegšanas kārtību, gadījumos, ja nepieciešama vīza ieceļošanai citā („otrajā”) valstī, neatrodoties savā („pirmajā”) valstī.

#Attīstības valstis⁹ valstis un teritorijas, kas iekļautas Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) Attīstības palīdzības komitejas (DAC) oficiālās attīstības palīdzības saņēmēju sarakstā (*DAC List of ODA Recipients*). Šis saraksts sīkāk iedalās sekojošās kategorijās: vismazāk attīstītās valstis; citas zemu ienākumu valstis; zemāko vidējo ienākumu valstis; augsti vidēju ienākumu valstis. Vismazāk attīstītās valstis “ceturtās valstis” - 47 valstu grupa¹⁰, kuras pēc ANO skaidrojuma ir vismazāk attīstītās, ņemot vērā to vājos cilvēkresursus un institucionālo kapacitāti, nestabilo ekonomiku un nacionālo finanšu līdzekļu trūkumu.

---

⁵ Definīcijas pamatā izmantots: Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies: Research and indigenous peoples* (2nd ed.). Zed Books.

⁶ turpat. Skatīt arī: Gulf Research Center. (n.d.). *Global South: Historical context and modern perspectives*. Gulf Research Center. https://grc.net/w/Global%20south%20article_2.pdf

⁷ Lees, N. *The Brandt Line after forty years: The more North–South relations change, the more they stay the same?* Review of International Studies. 2021;47(1):85-106. doi:10.1017/S026021052000039X

⁸ Latvijas Republikas Kultūras ministrija. *Trešo valstu pilsoņi*. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/treso-valstu-pilsoni>

⁹ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. *Attīstības sadarbība*. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/attistibas-sadarbiba>

¹⁰ WorldData.info. *Least Developed Countries*. Pieejams: <https://www.worlddata.info/least-developed-countries.php>

#Jaunattīstības valstis¹¹ termins, kas izveidojies pēc Otrā pasaules kara, apzīmējot valstis, kurām nepieciešams atbalsts attīstībai.

#Globālā izglītība¹² (arī globālā pilsoniskā/ pilsoniskuma¹³ izglītība (global citizenship education), izglītība ilgtspējīgai attīstībai¹⁴, iepriekš attīstības izglītība¹⁵) - nozīmīgs informēšanas, izpratnes veicināšanas, izglītības un attīstības jomas instruments, jo veido padziļinātu izpratni par globāliem, nacionāliem, vietējiem procesiem un problēmjautājumiem, to savstarpējo mijiedarbību un ilgtspēju, kā arī pilnveido globālās pilsoniskās kompetences un globālo pilsonisko līdzdalību. Termins laika gaitā mainījies, atbilstoši izpratnei par attīstības sadarbību.

#Epistēmiskais taisnīgums¹⁶ ir pieeja, kas aicina izveidot zināšanu vidi, kurā tiek atzītas un vērtētas daudzveidīgas zināšanu sistēmas, īpaši vietējo un pamatiedzīvotāju intelektuālais mantojums, kas vēsturiski ir ticis ignorēts vai marginalizēts. Tas nozīmē novērst "epistēmisko hegemoniju" – Rietumu zināšanu vienpusēju dominanci –, veicinot zināšanu daudzveidību.

#Neokoloniālisms¹⁷ situācijas, kurās bijušās koloniālās lielvaras vai citas globālās varas turpina kontrolēt bijušās kolonijas netiešā veidā, izmantojot ekonomisko, politisko un kultūras ietekmi. Šī kontrole izpaužas tirdzniecības noteikumos, ārvalstu investīciju iepludināšanā, aizdevumos vai militārā iesaistē. Lai gan šis valstis ir formāli neatkarīgas, tās bieži paliek atkarīgas no starptautiskajām korporācijām un aizdevumiem, kas tās uztur ekonomiski atkarīgas. Starptautiskās finanšu institūcijas, piemēram, Starptautiskais Valūtas fonds un Pasaules Banka, tiek kritizētas par nosacījumiem, kas kalpo par labu donorvalstīm, padarot saņēmējvalstis atkarīgas no finansētājiem.

#Postkoloniālisms - laikmets un teorētisks virziens, kas radās pēc Otrā pasaules kara, kad daudzas bijušās kolonijas atguva neatkarību. Postkoloniālisms pēta ilgstošo koloniālo impēriju ietekmi uz šīm valstīm un analizē, kā koloniālisms ir izmainījis politiskās, ekonomiskās un sociālās struktūras, bieži vien saglabājot savu ietekmi pat pēc formālās neatkarības iegūšanas. Jaunzēlandiešu māori izcelsmes pētniece Linda Tuhivai Smita (Linda Tuhiwai Smith) kritizē jēdzienu "postkoloniālisms", norādot, ka tas var maldīgi likt domāt par koloniālisma beigām, lai gan tā sekas turpinās. Termins "postkoloniālais" tiek

---

¹¹ <https://www.britannica.com/money/developing-country>

¹² LAPAS. "Globālā izglītība" attīstība, koncepts un piemērošana. Globālās izglītības stratēģiskās vadlīnijas 2021.-2025. gadam. Pieejams: https://www.lapas.lv/resources/metodikas-un-rokasgramatas/09_gi_vadlinijas_2022/LAPAS-GlobalaIzglitiba-Vadlinijas.pdf

¹³ UNESCO Latvija. *Skolotāji pilnveido zināšanas par globālo pilsoniskumu*. Pieejams:

<https://www.unesco.lv/lv/jaunums/skolotaji-pilnveido-zinasanas-par-globalo-pilsoniskumu>

¹⁴ UNESCO Latvija. *Izglītība ilgtspējīgai attīstībai 2030*. Pieejams: <https://www.unesco.lv/lv/izglitiba-ilgtspējigai-attistibai-2030>

¹⁵ Latvijas Platformas attīstības sadarbībai materiāls: https://lapas.lv/resources/petijumi-viedokli-zinojumi/petijumi/petijums-attistibas-izglitiba-vispareja-izglitiba-2008/LAPAS_petijums_AI_izglitibas_sistema_2008.pdf

¹⁶ Fricker, Miranda, *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing* (Oxford, 2007; online edn, Oxford Academic, 1 Sept. 2007), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.001.0001>, accessed 28 Oct. 2024.

¹⁷ Halperin, S. (2024, October 16). *Neocolonialism*. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/neocolonialism>

lietots, lai izprastu ne tikai kolonizācijas ilgstošās sekas, bet arī tā saistību ar mūsdienu globāliem jautājumiem, piemēram, klimata pārmaiņām, un to, kā tās skar bijušās kolonijas.

Klimata politika - koloniālisms nav metafora

Koloniālisma pieminēšana IPCC ziņojumā kopumā ir pozitīvs pavērsiens. Tomēr kritiķi uzsver, ka koloniālisms ir vairāk nekā metafora¹⁸ netaisnībai, kontrolei un resursu piesavināšanai. Koloniālisms nav tikai kapitālisma blakusprodukts; tā ir pastāvīga sistēma, kas joprojām dziļi ietekmē mūsdienu ekoloģisko situāciju un sociālo dinamiku. Lai radītu stratēģijas, kas aptver gan vēsturisko, gan pašreizējo kaitējumu, arvien biežāk izskan aicinājumi dekolonizēt ekoloģiskās zināšanas un integrēt koloniālo vēsturi klimata pārmaiņu diskusijās.

Uz ko norāda IPCC¹⁹

Nabadzība, migrācija, nevienlīdzība, ierobežota piekļuve pamatpakalpojumiem un izglītībai, kā arī vājas vietējās institūcijas un nepietiekamas pārvaldības spēja ir vairāki savstarpēji saistīti faktori, kas rada **ievainojamības fenomenu** (*vulnerability*). Šo situāciju vēl vairāk saasina koloniālisma sekas. Ignorējot šo problēmu vēsturiskās saknes, ilgstoša nabadzība un strukturālā nevienlīdzība kļūst par pastāvīgiem izaicinājumiem. Āfrikā, Āzijā un Karību jūras reģionā šīs problēmas tieši saistītas ar imperiālisma un koloniālisma mantojumu, kā arī ar to radītajiem pārvaldības procesiem.

Vēl viens koloniālisma mantojums daudzās Āfrikas valstīs ir **mākslīgi novilktais robežas**, kas sadala etniskās grupas, ignorējot vēsturiskās un kultūras saiknes. Šīs robežas, piemēram, Senegambijas²⁰ reģionā, izraisa sociālu spriedzi un destabilizē reģionus, tādējādi pastiprinot ievainojamību un apdraudot valstu politisko un ekonomisko stabilitāti.

Lai pilnvērtīgāk izprastu ievainojamības veidus, ir nepieciešama intersekcionāla pieeja, kas skaidro, kā klimata pārmaiņas ietekmējušas iedzīvotāju iztikas līdzekļus gan vēsturiski, gan šodien. Šī pieeja aicina novērtēt dažādus sociālos faktorus – vecumu, dzimumu, izcelsmi un etnisko piederību –, kuri savstarpēji mijiedarbojas, palielina vai

---

¹⁸ Shah, H., & Stein, R. (2022). The future of climate colonialism. *Global Social Challenges Journal*, 2(2), 179-198.

<https://doi.org/10.1332/263169021X16486508173038>. Šis raksts ietver atsauci uz 2012. gada publikāciju, kurā jau toreiz tika pausts aicinājums rīkoties, faktiski atgriežot pamatiedzīvotājiem viņu zemes un citus resursus. Autori kritizē to, ka pieaugošais aicinājums "dekolonizēt skolas" vai "dekolonizēt domāšanu" bieži padara šo procesu par metaforu, ignorējot dekolonizācijas pamatnozīmi. Viņi norāda, ka koloniālisma strukturālās problēmas nevar atrisināt tikai ar sociālā taisnīguma diskursiem. Skat.: Tuck, E., & Yang, K. W. (2012). Decolonization is not a metaphor. *Amandla Magazine*. Retrieved from <https://www.amandla.org.za/decolonization-is-not-a-metaphor/>

¹⁹ Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2022). *Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability. Working Group II contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Chapter 8: Poverty, livelihoods and sustainable development. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/chapter/chapter-8/>

²⁰ Johnson, M. S. (n.d.). *Senegambia*. Columbia edu. Columbia University. Retrieved from <https://www.columbia.edu/~msj42/Senegambia.htm>

mazina neaizsargātību pret klimata radītajiem apdraudējumiem. Tādējādi sociālā nevienlīdzība kļūst par nozīmīgu aspektu, kas nosaka, kā dažādas grupas piedzīvo un pārvar klimata pārmaiņu sekas.

Zaudējumu un kaitējumu novēršanas fonds

COP28 laikā tika izveidots Apvienoto Nāciju Zaudējumu un kaitējumu novēršanas fonds²¹ (*Fund for Responding to Loss and Damage - FRLD*) - jauna iniciatīva, kuras mērķis ir sniegt atbalstu valstīm, kuras visvairāk cieš no klimata pārmaiņām. Fonda valde sastāv no 26 locekļiem, no kuriem 12 pārstāv attīstītās valstis un 14 pārstāv jaunattīstības valstis.

Dalībniekus izvirza, pamatojoties uz ģeogrāfisko pārstāvniecību:

- 12 no attīstītajām valstīm,
- trīs no Āzijas un Klusā okeāna reģiona,
- trīs no Āfrikas,
- trīs no Latīņamerikas un Karību jūras reģiona valstīm,
- divas no mazajām salu jaunattīstības valstīm,
- divas no vismazāk attīstītajām valstīm,
- viena jaunattīstības valsts, kas nav iekļauta citās reģionālajās grupās.

FRLD valde pirmo reizi sanāca 2024. gada maijā,²² kad tika izlemti jautājumi par fonda darbību un finansēšanu. Valde pieņēma lēmumu, ka fonds darbosies kā Pasaules Bankas pārvaldīts finanšu starpnieku fonds. Pasaules Banka ir uzņēmusies pilnvarnieka lomu pārvaldīt finanšu līgumus fonda vārdā. Valde izteica atzinību par dažādu valstu solījumiem, tostarp Japānas ieguldījumu pagaidu sekretariāta darbības finansēšanā, un norādīja, ka Pasaules Banka strādās, lai pārvērstu šos solījumus reālās iemaksās, regulāri sniedzot ziņojumus par resursu stāvokli. Papildus tiek paredzēts arī attīstīto valstu pienesums.

Tā kā šāds finanšu instruments ir izveidots nesen, par tā darbības jēgu ir pārāgri spriest.

Klimata nodoklis

Pēdējos gados kustība “Debt for Climate” aktualizējusi ideju par koloniālā parāda atcelšanu. Tas nozīmētu ļaut valstīm finansējumu, kas šobrīd aiziet koloniālā parāda dzēšanai, novirzīt klimata jautājumu risināšanai jeb klimata nodoklim.²³ Nodokļa ideja ir cieši saistīta ar iepriekš aprakstītajām koloniālisma sekām un vēsturisko parādu, jo maksājumi uzlikti iepriekš kolonizētajām ekonomikām. 2021. gadā globālo dienviņu valstu

---

²¹ United Nations Framework Convention on Climate Change. (n.d.). *Loss and Damage Fund: Joint interim secretariat*. UNFCCC. <https://unfccc.int/loss-and-damage-fund-joint-interim-secretariat>

²² United Nations Framework Convention on Climate Change. (2024, May 24). *Decisions of the Board at the first meeting (FLD.B.1.11)*. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Decisions_of_the_Board_at_the_first_meeting_FLD.B.1.11_24May2024.pdf

²³ Kustība *Debt for Climate*. No <https://www.debtforclimate.org/>

ārējie parādi tika prognozēti 2,6 līdz 3,4 triljoniem dolāru apmērā.²⁴ Piemēram, bijušās Francijas kolonijas, tostarp, Burkinafaso, Senegāla un Kamerūna, kopā maksā aptuveni 500 miljardus ASV dolāru Francijai. Šis finansiālais slogs nozīmē resursu un peļņas aizplūšanu no šīm valstīm, veicinot finansiālu un politisku atkarību un saglabājot neokoloniālas varas attiecības.²⁵

Kā savulaik norādīja Burkinas Faso prezidents Tomass Sankara (*Thomas Isidore Noël Sankara*, 1983–1987), “*Parāda izcelsme sakņojas koloniālisma pirmsākumos. Tie, kas mums aizdod naudu, ir tie paši, kas agrāk mūs kolonizēja.*”

Parādu atcelšana ir notikusi jau iepriekš. Piemērs tam ir Vācijas parādu atvieglojums 1953. gadā, kas deva iespēju valstij atgūties pēc Otrā pasaules kara. Šāds parādu atvieglojums globālo dienvidu valstīm varētu pavērt ceļu ne tikai uz ekonomisku stabilitāti, bet arī uz globālu klimata rīcību un taisnīgumu.

Klimata politikas dažādās pasaules

Diskusijās par klimata pārmaiņu samazināšanu vērojamas atšķirības, kādās dažādi reģioni runā par izmešu samazināšanu vai pielāgošanās iniciatīvām. Atšķirības uztverē ietekmē vēsturiski, ekonomiski un sociāli faktori. Piemēram, globālo dienvidu valstis, kas ietver daudzas teritorijas ar koloniālās ekspluatācijas vēsturi, bieži saskaras ar skarbākām klimata ietekmēm, un tām ir mazāk resursu pielāgošanās pasākumiem. Šo kontrastu papildina ievērojamas atšķirības atbildībā par siltumnīcefekta gāzu emisijām. Globālo ziemeļu straujā industrializācija ir radījusi lielāko daļu vēsturisko emisiju, savukārt globālo dienvidu valstis ar zemākām emisijām uz vienu iedzīvotāju ir nesamērīgi neaizsargātas pret klimata pārmaiņu ietekmi, piemēram, sausumu, ārkārtīgiem laikapstākļiem un jūras līmeņa paaugstināšanos.²⁶

---

²⁴ Positive Money. *Modern-day colonialism: Debt crisis in the global South*. Retrieved from <https://positivemoney.org/update/modern-day-colonialism-debt-crisis-in-the-global-south/>

²⁵ Mail & Guardian. (2023, August 20). *Former French colonies are still paying a colonial tax*. Retrieved from <https://mg.co.za/thought-leader/2023-08-20-former-french-colonies-are-still-paying-a-colonial-tax/>

²⁶ Skat., piem., Ghosh, A. (2022). *The perception gap*. In *The climate book*. vai Carnegie Endowment for International Peace. (2021, October). *How deep is the North-South divide on climate negotiations?* Retrieved from <https://carnegieendowment.org/research/2021/10/how-deep-is-the-north-south-divide-on-climate-negotiations?lang=en&center=europe>

	Globālie dienvidi	Globālie ziemeļi
Klimata pārmaiņu ietvars	klimata pārmaiņas ir saistītas ar nabadzību, nevienlīdzību un postkoloniālo mantojumu	fokuss uz vides un ekonomiskajiem riskiem, uzsverot zinātnē un politikā balstītus risinājumus , nevis sociālo taisnīgumu.
Atbildība un taisnīgums	uzsver vēsturisko atbildību, klimata taisnīgumu, kompensācijas un atbalstu	klimata pārmaiņas ir kolektīva problēma, kuru risināt var tehnoloģijas un nākotnes emisiju samazināšana , mazāk uzver pagātnes atbildību.
Pieeja risinājumiem	prioritāte ir pielāgošanās un taisnīgi risinājumi , klimata pasākumus saikne ar sociālo taisnīgumu un nabadzības mazināšanu.	seku mazināšanā uzsver tehnoloģiskos jauninājumus un politikas izmaiņas, globālos nolīgumus un ekonomisko stabilitāti .
Pārvaldība un varas dinamika	kritizē globālo pārvaldību, jo tā saglabā nevienlīdzību un marginalizē globālo dienvidu valstis .	klimata pārmaiņas ir pārvaldības jautājums, kas atbalsta starptautisko sadarbību, bet bieži vien ignorē strukturālo nevienlīdzību .
Ekonomiskās sekas	bažas, ka klimata politika var kavēt attīstību un ierobežot izaugsmi.	koncentrējas uz pāreju uz zaļo ekonomiku , uzskatot to par izaugsmes iespēju.
Tūlītēja vai ilgtermiņa ietekme	prioritāte - tūlītēja pielāgošanās klimata pārmaiņām, laikapstākļiem, badam u.c.	runā par risku novēršanu un mazināšanu , bieži vien neievērojot tūlītējas pielāgošanās vajadzības.

Starptautiskā palīdzība - nekoloniālisma piedēklis?

Lai izprastu globālo ziemeļu vēlmi "palīdzēt," ir vērts atskatīties vēsturē. Ideju par attīstības palīdzību nostiprināja ASV prezidents Harijs Trūmens 1947. gada inaugurācijas runā, definējot "attīstītu" un "mazattīstītu" valstu statusus. Pēc Otrā pasaules kara daudzas

kolonijas atguva neatkarību, un attīstības sadarbība kļuva par veidu, kā bijušās kolonizatorvalstis varēja veidot jaunas attiecības ar tām iepriekš piederējušajām teritorijām, kurām ilgstošās ekspluatācijas rezultātā bija nepieciešami resursi ekonomisko un sociālo problēmu risināšanai.²⁷ Attīstības sadarbība tika uztverta kā veids, kā piedāvāt atbalstu šīm valstīm un mazināt kolonizācijas radītās grūtības.

Starptautiskā palīdzība

Kopš tā laika starptautiskās un nevalstiskās organizācijas ir piešķirušas arvien lielākus resursus globālās nevienlīdzības un nabadzības mazināšanai. Piemēram, OECD ziņo, ka 2023. gadā tās dalībvalstis atvēlēja 223,7 miljardus ASV dolāru oficiālajai attīstības palīdzībai (*Official development assistance – ODA*)²⁸ – vēsturiski lielāko summu.²⁹ Arī Latvija atkārtoti apstiprinājusi apņemšanos līdz 2030. gadam oficiālajai attīstības palīdzībai (ODA) novirzīt 0.33% no nacionālā kopienākuma (NKI), tostarp atvēlot 0.15-0.20% no NKI vismazāk attīstītajām valstīm. Pamatnostādnes nosaka, ka līdz 2027.gadam Latvijai ODA jānovirza vismaz 0.23% no NKI. Tomēr daudzviet pasaulē šāda palīdzība tiek uztverta kā "vainas izpiršanas" žests, kas dažkārt pat mazina vietējo kopienu spēju kļūt pašpietiekamām un pastiprina atkarību no palīdzības.

Šāda palīdzība tiek kritizēta, jo valstis, kas palīdz, veic arī dažādas tirgus manipulācijas, kas neļauj globālo dienvidu valstīm attīstīties un pilnvērtīgi pārvaldīt savus resursus. Kā piemēru var minēt subsīdiju politiku un tirgus dempingu – Haiti rīsu tirgus tika

---

²⁷ Eiropas koloniālās lielvaras, piemēram, Apvienotā Karaliste, Francija, Vācija un Spānija, kolonizēja teritorijas ārpus Eiropas, lai iegūtu dabas resursus un lētu darbaspēku, bieži vien izmantojot arī paverdzināšanu. Transatlantiskajā vergu tirdzniecībā, kas ilga vairāk nekā 400 gadus, tika paverdzināti vairāk nekā 15 miljoni cilvēku. (skat.: Eiropas Parlaments. [Pieminot verdzības upurus un atceroties vergu transatlantisko tirdzniecību](#). 1870. gados aptuveni 10% Āfrikas kontinenta atradās Eiropas kontrolē, bet līdz 1914. gadam šis skaits bija pieaudzis līdz 90%. Tikai Etiopija un Libērija palika ārpus Eiropas kontroles, lai gan Itālija uz laiku okupēja Etiopiju 1936. gadā. (Guinness World Records. [Most countries to have gained independence from the same country](#).)

Daudzām valstīm neatkarība nāca pakāpeniski: Apvienotās Karalistes pirmajās kolonijās, piemēram, Kanādā un Austrālijā, šis process sākās 1939. gadā Neatkarīgo Valstu Sadraudzības (*Commonwealth*) ietvaros. Kopš tā laika no Apvienotās Karalistes neatkarību ieguvušas 62 valstis, no Francijas — 28, no Spānijas — 17, un no Padomju Savienības — 16, Portugāles — 7 un no Amerikas Savienotajām valstīm — 5. Skat.: Guinness World Records. [Most countries to have gained independence from the same country](#).)

²⁸ ODA ir finansiāla palīdzība, ko sniedz bagātākās valstis (donoru valstis) mazāk attīstītajām valstīm, lai veicinātu to ekonomisko attīstību un labklājību. Tā tika ieviesta 1969. gadā kā starptautiskas palīdzības un atbalsta forma, lai atbalstītu attīstības valstu ekonomisko izaugsmi un sociālo attīstību. Šis termins tika izstrādāts Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijā (OECD), un ODA mērķis bija veicināt ilgtermiņa attīstību valstīs ar zemiem ienākumiem, īpaši koncentrējoties uz nabadzības mazināšanu, izglītības pieejamību, veselības aprūpes uzlabošanu un infrastruktūras attīstību.

ODA tiek definēta kā finansiāla un tehniska palīdzība, ko ekonomiski attīstītās valstis sniedz attīstības valstīm, nodrošinot, ka vismaz 25% no palīdzības ir grantos vai mīkstinātos aizdevumos (ar ļoti zemu procentu likmi un ilgstošu atmaksas periodu). Līdz ar ODA izveidi 1969. gadā, tā kļuva par galveno starptautiskās palīdzības mērauklu, kuru izmanto, lai novērtētu attīstīto valstu ieguldījumus globālajā attīstībā.

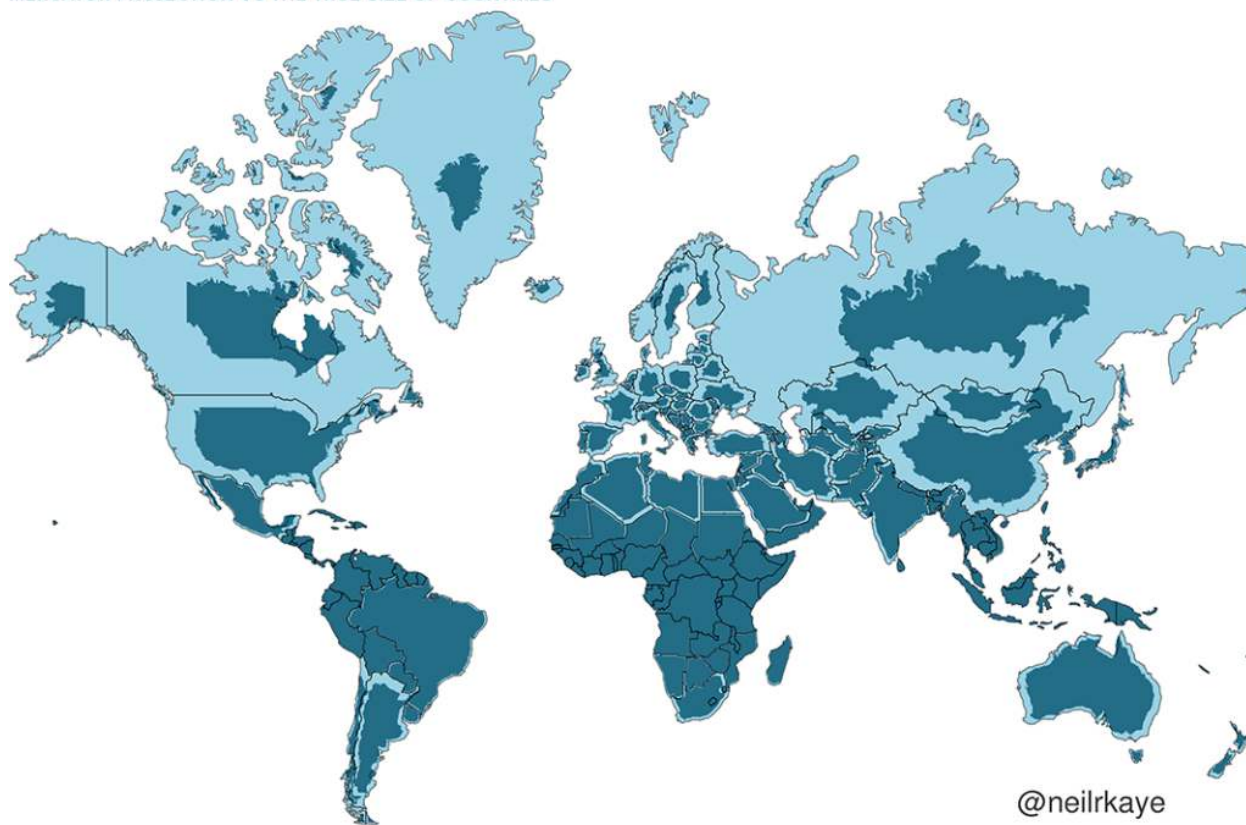
ODA galvenokārt tiek koordinēta caur Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) [Attīstības palīdzības komiteju](#) (*Development Assistance committee -DAC*), kas sastāv no bagātākajām valstīm, kas regulāri sniedz šāda veida palīdzību.

²⁹ DevelopmentAid. (n.d.). *What is international aid?* No: <https://www.developmentaid.org/news-stream/post/141735/what-is-international-aid>

sagrauts 1980. un 1990. gadā, kad ASV subsīdijām bagātie rīsi tika eksportēti uz Haiti, atstājot vietējos fermerus bez pircējiem.³⁰

Lai veicinātu ideoloģisko pārkuma apziņu, tika izmantotas arī kartes, kurās globālie ziemeļi bija attēloti lielāki nekā globālie dienvidi. Šī disproporcijas pamatā izmantota 1569. gadā izveidotā ģeogrāfa un kartogrāfa Gerharda Merkatora (*Gerhard Mercator*) karte, kas tās veidošanas laikā bija īpaši noderīga navigācijā, jo saglabāja taisnas virziena līnijas jeb loxodromas. Taču tai bija būtiski trūkumi. Lai gan navigācijā Merkatora karte ir praktiska, tā ievērojami izkropļo teritoriju lielumu, padarot ziemeļu valstis vizuāli dominējošas un radot maldinošu iespaidu par to relatīvajiem izmēriem attiecībā pret dienvidu valstīm.

MERCATOR PROJECTION VS THE TRUE SIZE OF COUNTRIES

Karte: <https://www.visualcapitalist.com/mercator-map-true-size-of-countries/>

Starptautiskās palīdzības sniegšana (*international aid*) ir plašāks termins par attīstības sadarbību (saukts arī par attīstības palīdzību – *development aid*³¹). Tas ietver sevī ne tikai to sadarbību, ko koordinē OECD DAC, bet tā var būt arī divpusēja sadarbība starp divām

³⁰ World Hunger. (n.d.). *U.S. rice policy condemned for contributing to poverty in Haiti*. No: <https://www.worldhunger.org/us-rice-policy-condemned-haiti-poverty/>

³¹ DevelopmentAid. (n.d.). *What is international aid?* No: <https://www.developmentaid.org/news-stream/post/141735/what-is-international-aid>

valstīm u.c. formas. Šobrīd attīstības sadarbība Eiropas Savienībā virzās “globālās partnerības”³² virzienā, uzsverot vienlīdzību iesaistīto pušu starpā, nevis donora – saņēmēja attiecības.

Baltā glābēja sindroms

Viena no iespējām iesaistīties attīstības sadarbībā ir doties brīvprātīgajā darbā uz globālajiem dienvidiem. Brīvprātīgais darbs Latvijā sniedz nozīmīgu ieguldījumu gan personīgajā, gan sabiedrības attīstībā. Taču situācija mainās, kad brīvprātīgais darbs norit globālo dienvidu valstīs, kur veidojas jaunas varas attiecības un mainās šī darba konteksts. Šādā situācijā nereti rodas priekšstats, ka brīvprātīgais vai nesen ieradies speciālists, balstoties uz pieredzi savā izcelsmes valstī, zina labāk, kā būtu jārikojas uzņēmējvalstī.

Priekšstatu, ka baltie cilvēki, īpaši eiropieši, ir zinošāki un spēj palīdzēt globālajiem dienvidiem, dēvē par **baltā glābēja sindromu** (*white saviour syndrome* vai *white saviourism*). Šī pieeja bieži balstās gan individuālā domāšanā, gan kultūras un institucionālajās sistēmās, kas gadiem veidojušas glābēja un upura attiecības.

Turpinot pastāvēt koloniālajām struktūrām, baltie glābēji uztur maldīgu pārliecību, ka baltie cilvēki ir “attīstītāki” un spējīgāki, tādējādi apzināti vai netieši piešķirot sev tiesības iejaukties citu kopienu dzīvē. Bieži vien šī palīdzība kalpo nevis nevienlīdzības mazināšanai, bet gan kapitālistiskās ekspluatācijas un neokoloniālisma uzturēšanai, tādā veidā vēl vairāk nostiprinot esošās varas un resursu kontroles sistēmas.³³

Starptautiskās attīstības literatūrā^{34 35} ir izdalīti dažādi "**balto glābēju**" tipi, kuru atpazīšana var būt noderīga ikvienam, kas vēlas sniegt palīdzību gan klātienē, gan attālināti. *Sludinātājs* uzskata par savu pienākumu izplatīt kristietību globālajos dienvidos, balstoties uz vēsturisko misionāru tradīcijām.

Kultūras glābējs redz baltās kultūras normas kā augstāko civilizācijas sasniegumu un uzskata, ka viņam jāpiedalās citu tautu "civilizēšanā," atsaucoties uz apgaismības idejām un agrāk izveidotajiem priekšstatiem par “mežonīgām” tautām.

Ceļotājs dodas uz globālajiem dienvidiem, lai iesaistītos humānās palīdzības vai attīstības projektos, un, lai arī viņa darbs var nest labumu, tas bieži vien mazina vietējo spēju pašiem risināt savas problēmas.

Mājāspalicējs atbalsta labdarības organizācijas ar ziedojumiem, kas bieži vien stiprina

³² European Commission. (n.d.). *International Partnerships*. No: https://international-partnerships.ec.europa.eu/index_en

³³ Skat., piemēram, Chakravarti, P., & Skerrett, A. (Eds.). (2022). *White Saviorism in International Development: Theoretical Analysis and Practical Experiences*. Daraja Press.

³⁴ Turpat p.41

³⁵ Vēsturisi nozīmīgs ir 1972. gadā tika izdots Valtera Rodnija (*Walter Rodney*) darbs “Kā Eiropa iedzina atpalcībā Āfriku”# (oriģ. *How Europe underdeveloped Africa*). Pēc autora domām, eiropieši izmantoja dabas resursus eksportam uz globālajiem ziemeļiem, bagātinot koloniālās metropoles un vienlaikus radot ekonomisku postu kolonizētajās teritorijās. Globālo ziemeļu indivīdu un organizāciju vēlme “glābt” kopienas globālajos dienvidos bieži izriet no nespējas atzīt savu lomu nevienlīdzības veidošanā un uzturēšanā. Šī nevienlīdzība izpaužas kolonizācijā, kapitālistiskajā globālo dienvidu darbinieku ekspluatācijā, pamatiedzīvotāju kopienu resursu atsavināšanā un sieviešu no globālajiem dienvidiem devalvācijā.

nevienlīdzīgu pasaules labdarības tīklu.

Ideālists, pētnieks vai teorētiķis veido attīstības teorijas, uzskatot tās par pārākām par vietējām zināšanām, pat ja viņš bieži balstās uz vietējo pētnieku ieguldījumu, pilnībā nenovērtējot viņu specifiskās zināšanas un prasmes.

2022. gadā starptautiskā organizācija "Ārsti bez robežām" (*Médecins Sans Frontières – MSF*) atzina, ka tās mārketingā līdz šim pārsvarā izmantoti cilvēki ar gaišu ādas krāsu, jo tika uzskatīts, ka tas palīdz piesaistīt finansējumu. MSF apņēmas labāk atspoguļot organizācijas daudzveidīgo globālo darbaspēku komunikācijā un līdzekļu vākšanā, atsakoties no kaitīgās prakses, kurā dominē "baltā glābēja" tēli.³⁶

Zaļais koloniālisms

Attieksme pret dabu dažādās kultūrās ir atšķirīga. Piemēram, kalni vai meži tiek uzskatīti par svētiem, jo pamatiedzīvotāji tic, ka tajos mīt viņu dievības. Taču nereti šīs zemes tiek atņemtas (sagrābtas – *land grabbing*) pamatiedzīvotājiem, lai izveidotu raktuves vai palmu eļļas plantācijas. Dažkārt šādas **teritorijas tiek pārņemtas arī vides aizsardzības vārdā.**

Zaļais koloniālisms ir prakse, kurā vides saglabāšana nesamērīgi skar vietējās kopienas, bieži vien izspiežot tās no senču zemēm un iznīcinot tradicionālo dzīvesveidu. Tas tiek uzskatīts par vienu no **neokoloniālisma formām**, kuras ietvaros globālo ziemeļu korporācijas un politiskās elites retu sugu aizsardzības vārdā izstumj un marginalizē vietējos iedzīvotājus.³⁷ Zaļā koloniālisma gadījumā "glābšanas" objekts ir daba, nevis cilvēki. Nacionālie parki var tikt veidoti, izslēdzot vietējos no svarīgu lēmumu pieņemšanas. Vietējās kopienas nereti zaudē savas senču zemes, tiek izspiestas, lai atbrīvotu vietu rezervātiem vai aizsargājamām teritorijām. Tas notiek arī gadījumos, ja vietējai cilvēku grupai nav zemes privātīpašuma koncepta, bet kolonizējošā vara izmanto modernos līgumus, vienam cilvēkam piedēvējot paraksta tiesības visai grupai piederošai zemei.

Divi stāsti

Dehumanizācija un ekotūrisms Simien Nacionālais parkā Etiopijā.

Arvien vairāk tiek publicēti atmaskojoši pētījumi par starptautisko organizāciju paveikto Āfrikā. 2022. gadā izdotajā darbā³⁸ ilustrēts, kā ka UNESCO, WWF un citas starptautiskās organizācijas pārņem agrākās kolonoālās administrācijas struktūras, lai leģitimizētu nacionālo parku veidošanu un vietējo iedzīvotāju piespiedu pārvietošanu, dodot priekšroku savvaļas dzīvniekiem, nevis vietējām kopienām. Autors Gijoms Blans (*Guillaume Blanc*) kritizē šo pieeju, kas balstās romantizētā priekšstatā par Āfriku kā "Ēdenes dārzu", no kura

³⁶ Anti-racism: When you picture Doctors Without Borders, what do you see? (2023). *Leger Uten Grenser*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=8DFemg94ufU>

³⁷ Zaļais koloniālisms nav fenomēns, kas attiecas tikai uz globālajiem dienvidiem. Tāds uzskatāms redzams arī, piemēram, kā Norvēģijā tiek ieviestas liela mēroga vēja enerģijas rūpnieciskās vietas un kā to pieredzējusi pamatiedzīvotāju dienvidu sāmu kopiena. Skat. "Normann, S. (2021) 'Green colonialism in the Nordic context: Exploring Southern Saami representations of wind energy development', *Journal of Community Psychology*, vol. 49, no. 1:77–94"

³⁸ Blanc, G. (2022). *The invention of green colonialism* [Kindle version]. Polity Press.

tiek izspiesti vietējie iedzīvotāji. Viņš uzsver, ka Āfrikas kopienas, pretēji izplatītajiem mītiem, gadsimtiem ilgi dzīvojušas līdzsvarā ar savvaļas dzīvniekiem, pateicoties tradicionālajām saimniecības metodēm. Taču Rietumu saglabāšanas politika balstās tradicionālajā Eiropas lauksaimniecības metodēs un maldīgos pieņēmumos, ka Āfrikas ainavām jābūt "savvaļas" un brīvām no cilvēku klātbūtnes, kā rezultātā tiek vardarbīgi pārvietoti vietējie iedzīvotāji.

Autors arī kritizē vietējās elites, kas veicina šo pieeju, maskējot patiesās vides problēmas, ko izraisa resursu ekspluatācija. Dzīvnieku aizsardzība tādējādi kalpo kā **"optiskā ilūzija", novēršot uzmanību no sistēmiskām problēmām** un ignorējot vietējo kopienu būtisko lomu dabas pārvaldībā.

Masaju zemes sagrābšana Serengeti nacionālajā parkā Tanzānijā³⁹ spilgti parāda, kā Persijas līča prinči, safari industrija un dabas aizsardzības organizācijas izspiež vietējos iedzīvotājus no viņu mājām, lai atbrīvotu vietu ekotūrisma un oglekļa emisiju kompensācijas projektiem.

Pasaules līderi un korporācijas, meklējot "neapgūtas" zemes, līdz 2030. gadam cenšas iekonservēt 30% no planētas virsmas, savukārt uzņēmumi vēlas mežu teritorijas, lai kompensētu savas emisijas. Serengeti, kā UNESCO Pasaules mantojuma objekts viņu acīs ir "primitīvs tuksnesis", kur masaji tiek uzskatīti par traucēkli ideālajai ainavai. Šī mīta uzturēšana ļauj safari industrijai un Rietumu tūristiem baudīt "neskarto skaistumu," ignorējot faktu, ka pēdējo 20 gadu laikā vairāk nekā 250 000 masaju izkelti no savām mājām. Tikmēr Tanzānijas valdība pat apsvērusi iecelt Donaldu Trampu junioru, dedzīgu trofeju mednieku, par "tūrisma vēstnieku".

Masaji ir mēģinājuši aizstāvēt savas zemes tiesības, uzrādot senas kartes un ciematu nosaukumus, tomēr viņu protesti līdz šim nav guvuši efektīvu starptautisku atbalstu, neskatoties uz simboliskiem paziņojumiem.

Plaši izplatītajos stāstis par teritoriju iekonservēšanu rietumu indivīdi bieži tiek izcelti kā galvenie varoņi, lai gan patiesībā tieši vietējās kopienas ir tās, kas gadsimtiem ilgi aizsargājušas savu vidi. Tikmēr Rietumi turpina sniegt "palīdzību" globālo dienviņu valstīm, no kurām iepriekš izsūca materiālos resursus, lietojot tādus jēdzienus kā "civilizēšana" un "attīstība", kas joprojām marginalizē vietējās kopienas. Un, lai arī šīs valstis šodien vairs nav kolonijas, Eiropa turpina ekonomiski izmantot Āfriku un citas teritorijas, uzspiežot attīstības modeļus, kas uztur pašu radīto globālo nevienlīdzību, neatstājot vietu pašnoteikšanās iespējai.

---

³⁹ Shahvisi, A. (2024, May). The Maasai fight for their land. *The Atlantic*.
<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2024/05/maasai-tribe-tanzania-forced-land-evictions-serengeti/677835/>

Zināšanu un komunikācijas dekolonizēšana

Zināšanu epistemicīds

Vēsturiski Rietumu zināšanas balstījās sešās impēriju valodās – itāļu, spāņu, portugāļu, vācu, franču un angļu.⁴⁰ Šo valodu dominance koloniālo impēriju laikmetā veicināja Rietumu ģeopolitikas, ģeoekonomikas un zināšanu sistēmu attīstību, padarot tās par galvenajiem informācijas un zināšanu nodošanas rīkiem. Šo fenomenu, kas pazīstams kā "**epistēmiskais hegemonisms**," raksturo Rietumu zināšanu sistēmu pieņēmums par savu pārākumu, kas ignorēja un marginalizēja citas perspektīvas.⁴¹

Pretēji tam, **epistēmiskais plurālisms** cenšas iekļaut dažādu kopienu zināšanas, kas bieži piedāvā bagātīgus un kontekstuāli dziļus skatījumus, cieši saistītus ar konkrētām zemēm, kultūrām un tradīcijām. Piemēram, pamatiedzīvotāju zināšanas par mežu apsaimniekošanu ir kritiski svarīgas bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un bieži vien ir ilgtspējīgākas un daudzpusīgākas par Rietumu tehnoloģiskajiem risinājumiem.⁴² Tāpat arī vietējās medicīnas prakses tika noniecinātas, dodot priekšroku Rietumu medicīnai, ko uzskatīja par zinātniski "augstāku" un "objektīvu".

Marginalizējot vietējo kopienu intelektuālo mantojumu, koloniālās struktūras radīja sistēmiskas priekšrocības rietumu zināšanu sistēmām, atstājot vietējās kopienas ārpus globālās zināšanu aprites.⁴³ ⁴⁴ Rietumu zinātne faktiski darbojās kolonizatoru interesēs. Šo pieeju raksturo "*zero-point epistemology*"⁴⁵ jeb "nulles punkta epistemoloģija," kas nosaka vienu universālu patiesību un izslēdz plurālismu zināšanu veidošanā. Vietējo iedzīvotāju **zināšanu apzināts epistemicīds** – sistēmiska vietējo zināšanu iznīcināšana, ko paveic dominējošās varas struktūras – novedis pie neatgriezeniskas zināšanu pazaudēšanas.⁴⁶

Zināšanu dekolonizācija

Izglītības iestādēm ir svarīga loma zināšanu dekolonizācijā, veidojot iekļaujošu un daudzveidīgu intelektuālo vidi. Dekolonizācijas pieeja izglītībā ietver pamatiedzīvotāju zināšanu un pedagoģijas integrēšanu mācību procesā. Tas sekmē dažādu zināšanu sistēmu līdzāspastāvēšanu un intelektuālo daudzveidību. Šādas metodoloģijas uzsver **pamatiedzīvotāju līdzdalību pētniecības procesā**, nodrošinot, ka pētniecība ir ētiska, sniedz reālu labumu kopienām un respektē to suverenitāti.⁴⁷ Pētniekiem ir jānodrošina

⁴⁰ Salīdzinoši pasaulē 2024. gadā ir ap 7000 valodu un pastāv uzskats, ka ap 1900 gadu bija ap 10 000 valodu. Skat.:Ritchie, H. (2024). *Living languages*. Our World in Data. <https://ourworldindata.org/grapher/living-languages>

⁴¹ Mignolo, W. D. (2000). *Local Histories/Global Designs: Coloniality, Subaltern Knowledges, and Border Thinking*. Princeton University Press

⁴² Skat. piemēram: Nakata, M. (2007). *Disciplining the Savages, Savaging the Disciplines*. Aboriginal Studies Press.

⁴³ Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies: Research and indigenous peoples* (2nd ed.). Zed Books

⁴⁴ Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.

⁴⁵ Mignolo, W. D. (2009). *Epistemic Disobedience, Independent Thought and Decolonial Freedom*. *Theory, Culture & Society*, 26(7–8), 159–181.

⁴⁶ Santos, B. de S. (2014). *Epistemologies of the South: Justice against epistemicide*. Routledge. Retrieved from https://www.unescochair-cbrsr.org/pdf/resource/Epistemologies_of_the_South.pdf

⁴⁷ Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies: Research and indigenous peoples* (2nd ed.). Zed Books

atgriezeniskā saite kopienām un jāpārliecinās, ka viņu darbs sniedz praktisku labumu vietējiem iedzīvotājiem.⁴⁸

Vēsturē, īpaši Kanādā un Amerikas Savienotajās Valstīs, rezidenču skolas tika izmantotas, lai asimilētu vietējo iedzīvotāju bērnus, atņemot tiem iespēju augt savās kopienās un liedzot pieeju dzimtajai valodai un tradīcijām. Šādas skolas darbojās no 19. gadsimta otrās puses līdz 20. gadsimta beigām, un to izglītība bija vērsta uz dominējošās kultūras uzspiešanu vietējo kopienu bērniem.

2021. gadā Kanādas premjerministrs Trido (*Justin Trudeau*) atvainojās⁴⁹ par šo praksi, un 2024. gada oktobrī ASV prezidents Baidens (Joe Biden) izteica līdzīgu nožēlu.⁵⁰

Dekolonizācijas īstenošanā svarīga ir arī diskusiju "pārrāmēšana" jeb *reframing*, kas pievērš uzmanību ne tikai zināšanu saturam, bet arī tam, kā tās tiek radītas. Šāda pieeja, kas izceļ zināšanu radītāju pieredzi, ir būtiska, lai veicinātu dekolonizāciju.⁵¹

Kā stāstīt par nepazīstamo?

2024. gadā tika veikts pētījums,⁵² kas ilustrēja, ka stereotipi par Āfriku ik gadu palielina kontinentam procentu maksājumus aizņēmumiem līdz pat 4,2 miljardiem ASV dolāru. Negatīvie stereotipi un "Āfrikas jautājumu" vienkāršošana veicina uztverto riska līmeni, kas savukārt noved pie augstākiem aizņēmumu procentiem, īpaši attiecībā uz valsts obligācijām.

Tas norāda uz to, ka Āfrikas valstu reprezentācijai medijos un tūristu stāstos ir tieša ietekme uz šo valstu ekonomikām. **Rodas jautājums – kurš var šīs valstis pārstāvēt autentiskāk un kā tas būtu jādara?**

Pastāv pieņēmums, ka vienas kultūras pārstāvji spēj atrast piemērotākus izteiksmes līdzekļus, lai runātu par citām kultūrām. Mēs bieži uzticamies tam, ko stāsta "savējie" – vai tie būtu draugi, kas dalās ceļojumu iespaidos, žurnālisti, kas atspoguļo notikumus citās pasaules vietās, vai pētnieki, kas ilgstoši dzīvo kopā ar kādu vietējo kopienu. Tomēr nepietiekama vietējās valodas un tradīciju izpratne bieži noved pie situāciju neprecīzas vai kļūdainas interpretācijas. Kultūras normas, tradīcijas vai reliģiskie rituāli var tikt nepareizi interpretēti, balstoties uz aizspriedumiem par to, kas ir "laba un pareiza" dzīve.

Daudz tiek runāts arī par pārāk romantizējošu attieksmi, kas veicina "realitātes iestudēšanu" (*staging reality*). Šādās situācijās informācija vai notikumi tiek apzināti ierāmēti (*framing*), lai ietekmētu uztveri un radītu specifisku priekšstatu par citu kultūru. Turklāt mēs dzīvojam pēcpatiesības (*post-truth*) laikā, kad fakti kļūst mazāk ietekmīgi nekā

---

⁴⁸ turpat.

⁴⁹ Global News. (2021, September 30). *Trudeau sorry for 'incredibly harmful' residential schools as advocates call for accountability*. Global News. <https://globalnews.ca>

⁵⁰ CBC News. (2024, October 9). *Biden apologizes for past U.S. policy on boarding schools for Indigenous children*. CBC News. <https://www.cbc.ca/news>

⁵¹ Mignolo, W. D. (2009). Epistemic disobedience, independent thought and decolonial freedom. *Theory, Culture & Society*, 26(7–8), 159–181. <https://doi.org/10.1177/0263276409349275>

⁵² Africa Practice. (n.d.). *The cost of stereotypes to Africa*. Africa Practice. <https://resources.africappractice.com/the-cost-of-stereotypes-to-africa>

emocijas un personīgā pārlicība. Realitāte bieži tiek iestudēta, izmantojot dezinformāciju vai selektīvu prezentāciju, un tādējādi padarot atšķirību starp faktu un izdomājumu neskaidru.

Divi piemēri

Kā [ne]rakstīt par Āfriku

Sociāli un politiski aktīvie globālo dienvidu valstu iedzīvotāji dažkārt paši ar sarkasmu ataino baltādaino cilvēku skatījumu, piemēram, uz Āfriku. Kā mums patīk akcentēt dažus aspektus, bet citus mazināt vai ignorēt. Ikviens var ielūkoties tīmekļvietnē “Kā rakstīt par Āfriku” (*How to write about Africa*).⁵³ Sarkasma nots te ieskanās apkopotos ieteikumos, kā radīt tekstu, lai gūtu panākumus un darbu lasītu.

- Fokusēties uz nabadzību, kariem un eksotiskiem savvaļas dzīvniekiem, ignorēt Āfrikas kontinenta daudzveidību. Kontinenta kultūras un valodu daudzveidību homogenizēt, uzskatot Āfriku par vienotu un viendabīgu teritoriju.
- Attēlots cilvēkus bez identitātes.
- Ciešanas atainot pārspīlēti, kā arī izmantoti “cēlo mežoņu” tēlu.
- Āfrikas pilsētas ilustrēt kā haotiskas, bīstamas vai primitīvas.
- Romantizēt un pārmērīgi vienkāršot, liekot uzsvāru uz tradicionālajām praksēm un eksotiku, ignorējot tehnoloģiju attīstību.

Rietumu rakstnieki bieži uzspiež savus stāstījumus un perspektīvas, neļaujot pašiem afrikāņiem izstāstīt savus stāstus. Šo stereotipu vietā nepieciešama niansēta un cieņpilna pieeja, izvairoties no vienkāršotiem un tendencioziem stāstiem un veicinot precīzāku un godīgāku Āfrikas un tās iedzīvotāju attēlojumu.

NB! Mēs ceram, ka šīs pozīcijas lasītājs piefiksēs – šādi nevajadzētu veidot stāstus.

Kā [ne]izvēlēties grāmatu vākus

Raksts “Klišejisko Āfrikas grāmatu vāku mistērija” (*The Mystery of Cliched African Book Covers*) apskata izplatīto tendenci izdot grāmatas par Āfriku ar vienveidīgiem, vāka dizainiem, piemēram, izmantojot akācijas koku siluetus un oranžas debesis, kas veicina stereotipisku, vienkāršotu priekšstatu par kontinentu. Raksta autors analizē, kā šīs vizuālās klišejas ne tikai izskauj daudzveidīguma potenciālu, bet arī liek domāt, ka izdevēji un dizaineri pieturas pie šiem motīviem, lai nodrošinātu grāmatu tirdzniecību rietumu auditorijai. Kultūrāli tiek ģeneralizēta viena interpretācija par visu Āfrikas kontinentu, kurā ir 54 valstis un vairāk nekā 2000 valodas.⁵⁴

⁵³ Wainaina, B. (2005, January 19). *How to write about Africa*. Granta. <https://granta.com/how-to-write-about-africa/>

⁵⁴ Ritchie, H. (n.d.). *Living languages*. Our World in Data. <https://ourworldindata.org/grapher/living-languages>

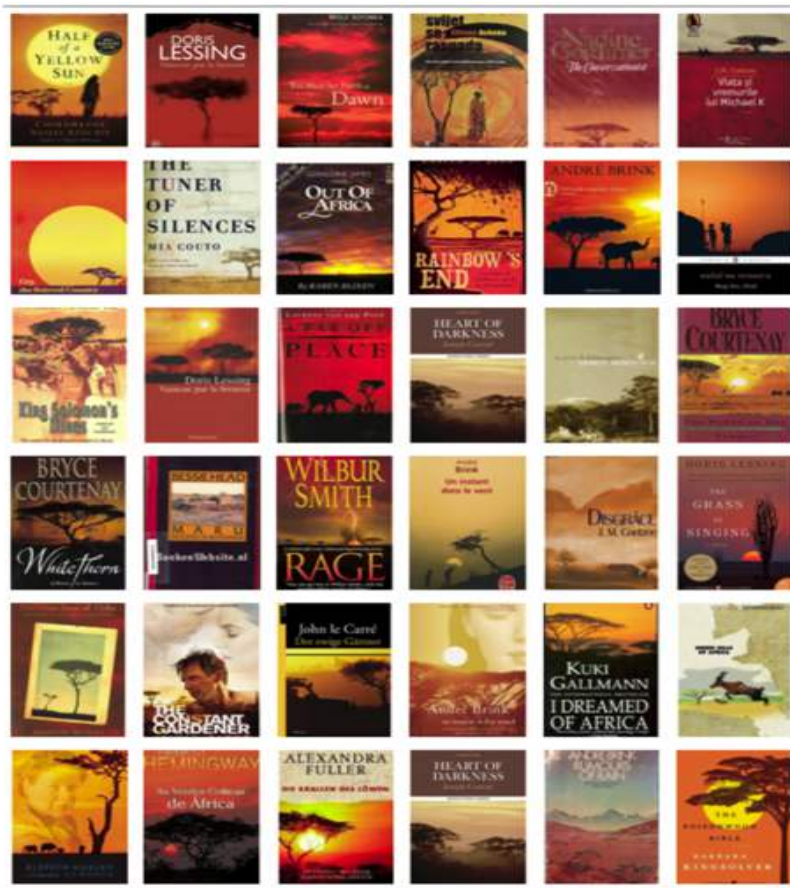

Foto ar grāmatu vākiem par Āfriku.⁵⁵

Starpkultūru komunikācija

Nonākot citā kultūras telpā visparastākās lietas kā sasveicināšanās vai sasmaidīšanās, vai saskatīšanās ar acīm var nest sevī dažādus, ļoti atšķirīgus vēstījumus. Piemēram, ir kultūras, kurās skatīties acīs vecākiem cilvēkiem vai pretējam dzimumam tiek uzskatīts par necieņas izrādīšanu. Tajā pat laikā ir citas, kur necieņa skaitās tieši tad, ja neskaties acīs. Nepieciešams būt apzinātam par savas rīcības sekām citā valstī un sekot līdzi, vai ievēro sekojošo, īpaši ņemot vērā, ka mūsdienās ikvienam pieejama iespēja sociālajos tīklos veidot saturu un dalīties tajā ar sekotājiem.⁵⁶

- Nedari citā valstī to, ko nebūtu pieļāvis savā.
- Fotografē tikai ar piekrišanu, vēlams – rakstisku.
- Izvairies no attēliem, kas veicina stereotipus vai trūkst konteksta.
- Izturies ar cieņu, pat ja vietējais pasaules skatījums atšķiras no tava.

⁵⁵ Anderson, P. (2014, May 21). *The mystery of cliched African book covers*. Publishing Perspectives.

<https://publishingperspectives.com/2014/05/the-mystery-of-cliched-african-book-covers/>

⁵⁶ Cooperació Amb Alegria. *White savior: Good white poses with poor black for a few likes on networks*. Cooperació Amb Alegria. No: <https://cooperacioambalegria.co/white-savior-good-white-poses-with-poor-black-for-a-few-likes-on-networks/>

- Stiprini vietējo neatkarību un pašpietiekamību.
- Dari tikai to, par ko esi patiešām ziņošs, un tiecies pēc izcilības.
- Pasauli nevar mainīt ne mēneša, ne trīs mēnešu laikā.
- Veido vienlīdzīgas partnerības ar vietējām kopienām, respektējot viņu tiesības un zināšanas.
- Atzīsti un novērtē vietējo kopienu prasmes un atbalsti tās savu mērķu sasniegšanā.
- Atbalsti vietējos saglabāšanas centienus, ko vada pamatiedzīvotāju kopienas.
- Nodrošini resursus un apmācības ilgtspējīgai vietējo resursu pārvaldībai.
- Pārdomā starptautiskās palīdzības motivāciju un ietekmi, pārejot no glābšanas uz solidaritāti un partnerību.
- Izvairies no izteikumiem, kas uztur nevienlīdzīgas varas attiecības, un strādā, lai pilnvarotu vietējos dalībniekus.

Papildus individuālajai atbildībai par komunikāciju un satura veidošanu, **arī medijiem ir jābūt atbildīgiem**, sekojot līdzi, cik ļoti informācija, kas tiek apzināta un pārraidīta nav balstīta uz personīgiem stereotipiem vai aizspriedumiem.

- Parādīt reģionu kultūras bagātību, ekonomisko attīstību un sociālo progresu.
- Lauz stereotipus un mītus, apzināti tos atspēkojot.
- Sniedz kontekstu, izskaidrojot vēsturisko fonu un sarežģītos faktorus, kas veicina pašreizējās problēmas.
- Sadarbojies ar vietējiem žurnālistiem, lai nodrošinātu vietējās perspektīvas un risinājumus.
- Koncentrējies uz cilvēku stāstiem, atspoguļojot viņu ikdienas pieredzi un veicinot empātiju un izpratni.
- Izvēlies attēlus un ziņas, kas pauž cieņu, vienlīdzību, solidaritāti un taisnīgumu.
- Izvairies no sensacionālisma un materiāla, kas veicina stereotipus vai diskriminē.
- Nodrošini, ka attēlotie cilvēki saprot, piekrīt un ir iesaistīti satura veidošanā.
- Iedrošini viņus pašus stāstīt par savu situāciju un noskaidro, vai viņi vēlas, lai viņu vārds un identitāte tiktu pieminēta.
- Balsties uz cilvēktiesību standartiem un personu datu aizsardzību.

Noslēgums – tēzes

Šī pozīcija ir aicinājums pārdomāt, kā vispārpieņemtās normas var sevī slēpt koloniālisma sekas. Esam centušies apkopot konkrētas rīcības, kas aicina pilsonisko sabiedrību pārskatīt mūsu vietu un atbildību globālajā kontekstā. Mēs, Latvija, esam gan piedzīvojuši kolonizāciju un pakļautību, gan šobrīd piederam pie privilīģētās pasaules daļas kā Eiropas Savienības dalībvalsts. Tāpēc mūsu priekšlikumi ir domāti kā ierosinājumi, kā šīs privilēģijas izmantot, lai veicinātu sociālo taisnīgumu un atbildīgu līdzdalību pasaules procesos. Tie ietver šādas rīcības

#1 Piedaloties klimata politikas dokumentu izstrādē Eiropas un starptautiskajā līmenī, ir būtiski ņemt vērā klimata pārmaiņu vēsturisko un koloniālo kontekstu. Tas nodrošinās taisnīgu un ilgtspējīgu pieeju klimata izaicinājumiem globālajos dienvidos, kur klimata pārmaiņu sekas jūtamas visspēcīgāk.

#2 Lai izvairītos no "balto glābēju" pieejas, attīstības sadarbības un starptautiskās palīdzības projektos ir svarīgi iekļaut dekolonizējošas perspektīvas, izmantojot resursus par dekolonizējošām pieejām pētniecībā, žurnālistikā un palīdzības sniegšanā.

#3 Kritiski izvērtēt globālās dabas aizsardzības iniciatīvas, kuru politiskais, morālais vai finansiālais atbalsts nāk no Eiropas Savienības un starptautiskās sabiedrības, lai novērtētu to ilgtermiņa ietekmi uz vietējām kopienām un ekosistēmām.

#4 Veidojot informatīvos materiālus par globālajiem dienvidiem, priekšplānā jāizvirza pirmiedzīvotāju perspektīvas un vēstījumi, sadarbojoties ar vietējiem pētniekiem un viedokļu līderiem. Tajā pašā laikā kritiski jāizvērtē Rietumu mediju interpretācijas un vadošie naratīvi.